

УДК 351.863:6588

Управління безпекою реорганізації ПАТ «Нафтогаз України» відповідно до Третього енергетичного пакету Європейського Союзу на засадах системного аналізу

Овецька О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті досліджено актуальні проблеми реорганізації системи НАК «Нафтогаз» та ринку газу в Україні за європейським зразком у контексті імплементації нових енергетичних стандартів. Обґрунтовано доцільність використання унікальних можливостей теорії систем та системного аналізу в галузі управління економічною безпекою при реформуванні нафтогазового комплексу.

Ключові слова: енергетичні пакети, енергетичне співтовариство, ринок природного газу, регламент ЄС, безпека, система, системний аналіз.

Овецкая О.В. УПРАВЛЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТЬЮ РЕОРГАНИЗАЦИИ НАК «НАФТОГАЗ УКРАИНЫ» В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕТЬИМ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИМ ПАКЕТОМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА НА ПРИНЦИПАХ СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА

В статье исследованы актуальные проблемы реорганизации системы НАК «Нафтогаз» и рынка газа в Украине по европейскому образцу в контексте имплементации новых энергетических стандартов. Обоснована целесообразность использования уникальных возможностей теории систем и системного анализа в области управления экономической безопасностью при реформировании нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: энергетические пакеты, энергетическое сообщество, рынок природного газа, регламент ЕС, безопасность, система, системный анализ.

Ovetska O.V. SAFETY MANAGEMENT OF REORGANIZATION PJSC «NAFTOGAZ UKRAINE» ACCORDING TO THE THIRD SET OF POWER LAWS OF EUROPEAN UNION ON THE BASIS OF SYSTEM ANALYSIS

The article explored topical issues reorganization of «Naftogaz» and gas market in Ukraine for the European model in the context of the implementation of new energy standards. By substantiate the feasibility of using the unique capabilities of systems theory and systems analysis in the field of economic safety in reforming the oil and gas industry.

Keywords: set of power laws, Energy Community, the natural gas market, the EU regulations, safety, system, system analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Згідно з планом заходів щодо виконання зобов'язань Україною у рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, відповідальними за приведення нормативно-правової бази українського ринку природного газу відповідно до вимог Другого та Третього енергопакетів (зокрема Регламенту ЄС № 715/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. про умови доступу до мереж постачання природного газу [1, с. 20] та Директиви 2009/73/ЄС щодо загальних правил для внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 2003/55/ЄС [2]) є НКРЕ, Міненерго та НАК «Нафтогаз України».

У липні 2010 р. було ухвалено Закон «Про засади функціонування ринку природного газу» [3], який містив більшість вимог, зафік-

сованих у Брюссельській декларації, що Україна та ЄС схвалили в березні 2009 р., та відповідав основним принципам Директиви 2003/55/ЄС. Згідно з вимогами Директиви ЄС 2003/55/ЄС про забезпечення незалежності оператора газотранспортної системи – «Укртрансгазу», його юридичної та організаційної структури, процесів прийняття рішень і бухгалтерської звітності Верховна Рада 13 березня та 13 квітня 2012 р. внесла зміни в закони України «Про управління об'єктами державної власності» та «Про трубопровідний транспорт». Це дало змогу Кабміну 13 червня 2012 р. здійснити необхідні кроки з реорганізації дочірніх підприємств «Нафтогазу» у публічні акціонерні товариства. Кабмін видав Розпорядження № 360-р «Про реорганізацію дочірніх компаній НАК «Нафтогаз України» [4].

З 1 жовтня 2015 р. введено в дію Закон України «Про ринок природного газу» [5] від 09.04.15 р. № 329-VIII (з одночасним припиненням дії Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу»), який визначає правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції та безпеки постачання природного газу, а також здатного до інтеграції з ринками природного газу держав – сторін Енергетичного Співтовариства, у тому числі шляхом створення регіональних ринків природного газу.

Головними стратегічними завданнями нового менеджменту стали реформа «Нафтогазу» та ринку газу в Україні за європейським зразком, а також забезпечення надійності постачання газу споживачам. У 2014 р. в НАК «Нафтогаз України» було проведено реорганізацію з огляду на стратегічні цілі підприємства – створено нові або переформатовано 15 підрозділів компанії. Зокрема, створено Департамент енергоефективності та енергозбереження; Департамент реформування та розвитку бізнесу; Департамент економічної, промислової, інформаційної безпеки та управління ризиками. У компанії продовжується робота над оптимізацією організаційної структури, бізнес-процесів та системи управління підприємством [6].

Проте, на жаль, незважаючи на доволі значний обсяг роботи міністерства й відомства у рамках імплементації вимог Другого й Третього енергопакетів, впроваджені зміни не завжди повною мірою відповідають вимогам ЄС (про що змушені досить дипломатично, але жорстко нагадувати українським урядовцям керівники Єврокомісії).

Ступінь виконання Україною зобов'язань, узятих при вступі до ЄС, можна оцінити як недостатній: лібералізація енергетичного ринку носить зазвичай безсистемний характер, продовжують функціонувати досить неефективні моделі газового та енергоринку, що призводить до реальних загроз національній та енергетичній безпеці України.

Для вирішення цієї проблеми, на нашу думку, потрібна сучасна універсальна методологія, що дає змогу вивчати поведінку систем підвищеного рівня складності. Мова йде про системну методологію, яка розглядає об'єкт пізнання як складну динамічну систему, що функціонує у середовищі і взаємозв'язана з цим середовищем [7, с. 45].

Ефективність і дієвість даної методології підтверджується вагомими здобутками багатьох галузей науки та практичної діяльності.

Теорія систем має потужний методологічний потенціал, який можна з успіхом застосовувати для вирішення широкого спектру життєво важливих завдань, зокрема в галузі економічної та енергетичної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз публікацій з теорії систем та системного аналізу (А. Авер'янова, І. Блаубергата, Е. Юдіна, В. Могилевського, В. Садовського, М. Сєтрова, А. Уємова, Ю. Черняка, Є. Голубкова, І. Дудника, Ю. Сурміна тощо) та дослідження думки експертів у галузі безпеки, серед яких – О. Ареф'єва, О. Барановський, І. Бланк, З. Варналія, Т. Васильців, В. Геєць, А. Єпіфанов, М. Єрмошенко, Т. Іванюта, А. Кірієнко, Г. Козаченко, Т. Кузенко, О. Марченко, І. Мойсеєнко, В. Мунтіян, І. Отенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін. – дає змогу зробити наступні висновки:

- існуючі публікації з системного аналізу демонструють унікальні можливості використання теорії систем не лише в наукових дослідженнях, але й в інших сферах організаційного життя, зокрема в галузі управління економічною безпекою під час реформування нафтогазового комплексу України;

- досить ґрунтовно викладені аспекти теорії систем є, безумовно, важливим елементом формування наукового системного світогляду сучасних менеджерів, зокрема нафтогазового профілю;

- відсутність загальноприйнятого підходу щодо формування системних засад управління економічною безпекою в існуючих виданнях, недостатньо збалансований матеріал щодо змісту, структури, логічної послідовності процесу управління безпекою на кібернетичних засадах, недостатня її дидактична й методична опрацьованість не дає змоги повністю реалізувати потенціал для вирішення нагальних питань реформування системи управління нафтогазового сектору економіки України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Попередні міркування дали змогу визначити мету роботи як формування теоретико-методичних засад управління економічною безпекою, які відобразатимуть головні принципи системного аналізу та розуміння автором дидактичної сутності загальної теорії систем у практичній діяльності сучасних галузевих систем, зокрема нафтогазового профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння автором економічної безпеки як «характеристики системи, що здатна

до само-організації та саморозвитку, відображає стан внутрішнього і зовнішнього гомеостазу, при якому економічні параметри дають змогу зберегти головні її властивості, стан біокібернетичної рівноваги системи і стійкість при мінімізації загроз, а також можливість адаптації до змін середовища адекватною зміною параметрів системи» [8, с. 135] узгоджено із методологією системного аналізу. Це досягається в результаті використання таких базових понять теорії систем, як цілісність, складність, багатофункціональність, цільова спрямованість тощо.

Серед головних положень, на яких ґрунтується системна методологія, ключовими є, зокрема, дослідження структури системи, тобто внутрішньої організації та взаємозв'язку компонентів; дослідження комунікації системи із зовнішнім середовищем; виявлення закономірностей та тенденцій розвитку системи [9, с. 12]. Тому мету дослідження можна сформулювати таким чином: пізнання змістовної сутності, специфіки об'єкта управління та притаманних йому системних, інтегративних властивостей. Інтегративні (системні) якості системи виявляються в наявності таких її властивостей, які, з одного боку, не притаманні повною мірою жодному з її елементів, а з іншого – не зводяться до простої суми властивостей її елементів, а є якісно вищими та складнішими за таку суму [9, с. 16].

Поява нових інтегративних властивостей зумовлена, по-перше, «об'єднанням» спільних функцій і властивостей елементів; по-друге, відмиранням тих окремих функцій певних елементів, які «непотрібні» системі; по-третє, набуттям або посиленням окремими елементами певних функцій, що викликаються потребами системи; по-четверте, неповною впорядкованістю взаємодії елементів та внутрішньосистемною спеціалізацією їх функцій.

У теоретико-методичному аспекті це означає дотримання та реалізацію наступних положень:

- формулювання загальних закономірностей здійснення досліджень, спрямованих на пошук найкращого вирішення існуючих проблем реформування управління нафтогазовим комплексом на основі методології теорії систем;

- застосування конкретних наукових методів дослідження системи та складових елементів, визначення взаємозв'язків як усередині системи, так і системи з оточуючим середовищем;

- обґрунтування принципів інтегрування різних методів, прийомів дослідження проблем безпеки в межах системного аналізу у взаємоо-

умовлену сукупність методів аналізу системи управління нафтогазовим комплексом.

У прикладному плані – обґрунтувати рекомендації, конкретні шляхи, засоби і ресурси вдосконалення існуючих галузевих систем, що зумовлені змінами як зовнішнього середовища, так і внутрішніх процесів у системі.

Внутрішній зміст, структура, властивості систем зумовлюють відповідну специфіку застосування методів їх дослідження. Вони мають бути спрямовані на розкриття сутності системи, пояснення механізму її функціонування, виявлення істотних взаємозв'язків та співвідношень між компонентами, обґрунтування тенденцій її розвитку. Таке розуміння змісту та завдань дослідження передбачає застосування сукупності взаємозв'язаних методів її класифікації. Зокрема за змістовно-ієрархічним критерієм та основними класифікаційними ознаками (природа системи, масштабність, складність, детермінованість, характер розвитку в часі, інформаційна забезпеченість [9, с. 66]) досліджувану систему слід ідентифікувати як:

- суперглобальну за масштабністю залежно від кількості характеристик, необхідних для повного опису системи на стадії її вивчення та аналізу (з числом характеристик понад 100);

- змішану за ступенем детермінованості, опис якої можливий частково в детермінованому, частково – в стохастичному вигляді;

- надскладну за ознаками складності на основі ступеня взаємозалежності характеристик, що використовуються для опису систем (системи, для опису яких необхідно враховувати взаємозв'язки між змінними; головні інструменти аналізу – множинний кореляційний аналіз, факторний та дисперсний аналіз тощо).

В умовах існування двох принципово різних підходів до визначення системи (дескриптивного та конструктивного), на нашу думку, увагу заслуговує останній, коли за заданою функцією конструюється відповідна до неї структура і при цьому використовується не лише функціональний, але й функціонально-цільовий підхід, оскільки система повинна відповідати певним цілям конструювання [10, с. 58]. Система виступає, таким чином, засобом розв'язання проблеми.

Проте слід зауважити, що система вважається складною за умови великої кількості елементів (поліелементність) та складності структури, що виявляється не лише у великій кількості та багатоманітності зв'язків між елементами, але й у наявності різних типів структури (поліструктурність).

Наприклад, Другий етап плану дій щодо корпоративного управління ПАТ «НАК «Нафтогаз України» (перехідний період – 03.11.2015–31.03.2017 рр.) [11] передбачає захід «Затвердження стратегії, бюджетів, ключових політик і ключових функціональних підрозділів затвердження стратегії «Нафтогаз» та групи». Практичне виконання заходу включає: затвердження бюджету для «Нафтогазу» (бюджет повинен включати фінансування функціонального підрозділу групи з фінансового контролю та комплаєнсу, функціонального підрозділу з внутрішнього аудиту, функціонального підрозділу з управління ризиками тощо); підтримку схеми ключових функціональних підрозділів та напрямів діяльності, а також стратегії реформування; визначення очікуваної продуктивності для кожного керівного працівника компанії та працівників, що обіймають ключові посади; затвердження політики внутрішнього контролю та комплаєнсу; затвердження політики внутрішнього аудиту; підтримку структури нового функціонального підрозділу з управління ризиками та затвердження результатів аналізу ризиків, підтримки політики щодо розкриття інформації та прозорості.

Наступною ознакою складної системи доцільно вважати поліфункціональність – наявність багатьох функцій, які перебувають між собою в певній залежності та підпорядкованості.

Зокрема, планом дій щодо корпоративного управління ПАТ НАК «Нафтогаз України» передбачено захід «Створення схеми ключових функціональних підрозділів і напрямів діяльності до 1 лютого 2016 року», який включає підготовку, затвердження та надання Наглядовій раді докладної схеми ключових функціональних підрозділів і напрямів діяльності (технологічної схеми) «Нафтогазу» та її дочірніх підприємств і запровадження чіткого порядку їхнього підпорядкування та звітування. При цьому схема повинна відображати поточну ситуацію та передбачати стратегію реформування [11].

Це означає, що складна система, по-перше, має внутрішньосистемні та зовнішньо системні функції; по-друге, всі функції даної системи взаємозалежні та підпорядковані зазвичай виконанню головної функції (мети) системи.

Для складних систем, як відомо, властива певна організація – це процес і результат упорядкування системи для досягнення мети її розвитку. Організація системи виявляється в структурному (впорядкування структури), функціональному та процесуально-часовому відношеннях. Тобто складна система,

по-перше, має складну впорядкованість (підпорядкованість, ієрархію); по-друге, відзначається складними процесами, що відбуваються в системі, з метою її впорядкування.

Саме дослідження структури НАК «Нафтогаз України» дає можливість виявити всю повноту взаємозв'язків елементів, виділити серед них суттєві і несуттєві, необхідні і випадкові, зрозуміти характер детермінації частин цілим і зворотний вплив частин на цю цілісність. Цим самим виявляється складна архітектура цілого, фактори і джерела його існування, внутрішній механізм його функціонування, взаємодії із середовищем.

Створення функціонального підрозділу з внутрішнього аудиту (згідно з Планом дій щодо корпоративного управління ПАТ «НАК «Нафтогаз України» до 29 квітня 2016 р.) передбачає розробку відповідно до найкращих міжнародних стандартів та подання структури служби внутрішнього аудиту, стратегії внутрішнього аудиту та політики внутрішнього аудиту Аудиторському комітету для затвердження; здійснення комплексної оцінки ризиків і підготовку плану аудиту тощо [11].

Отже, важливим етапом є пошук системоутворюючих факторів та дослідження їхньої специфіки та особливостей, оскільки природа їх є такою, що вони не лише виступають джерелом виникнення системи, але й відіграють важливу роль у підтримці рівноваги системи: система, яка вийшла зі стану рівноваги, «включає» системоутворюючий фактор, який забезпечує досягнення нею стану гомеостазу (динамічної рівноваги).

Здатність системи повертатися до рівноважного стану прямо пов'язана з її стійкістю, тобто здатністю протистояти зовнішньому деструктивному впливу та зберігати свою структуру і функції в умовах зміни зовнішнього середовища. Власне, внутрішня рівновага системи (збалансованість елементів) та зовнішня (збалансованість системи і середовища) є одним із найдосконаліших механізмів самозбереження системи.

Прагнення системи до самозбереження та самовдосконалення (згідно з організаційними законами самозбереження та саморозвитку) дає змогу вирішувати і найважливішу проблему виживання системи в сучасних динамічних, «агресивних» умовах – адаптацію, тому особливий інтерес представляють такі категорії, як «рівновага» та «стійкість системи», оскільки серед захисних механізмів системи, які забезпечують її стійкість – інерційність системи та спроможність до адаптації, тобто

«спроможність пристосовуватись до умов, які змінюються, в певних межах» [10, с. 155].

Управління складними системами сьогодні ускладнюється тим, що функціонування такого роду систем здійснюється в умовах постійних змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Отже, завдання управління полягає в тому, щоб найбільше впливати на ці зміни, що досягається за рахунок своєчасної й ефективної перебудови структури системи відповідно до нових умов.

Висновки з цього дослідження. Імплементация нових енергетичних стандартів в Україні (Директиви 2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу та Регламенту ЄС № 715/2009 Європейського Парламенту та Ради про умови доступу до мереж постачання природного газу) можлива за певних умов, серед яких – розробка та впровадження комплексу заходів реструктуризації державного нафтогазового комплексу у відповідності до обраної моделі відокремлення.

Оцінюючи процес реформ у газовому секторі України, слід, на жаль, констатувати, що незважаючи на необхідні кроки, зокрема з реорганізації дочірніх компаній НАК «Нафтогаз України», робота профільних міністерств і відомств, відповідальних за приведення енер-

гетичного законодавства України відповідно до європейських, містить значну кількість проблем і недоліків, зазвичай має конфліктний та безсистемний характер.

Успішне здійснення реформ в енергосекторі на рівні сучасних вимог без застосування теорії систем та системного аналізу вбачається неможливим. Система управління повинна бути за ступенем різноманітності адекватна обсягу управління. Стосовно організаційних систем це означає необхідність використання при розв'язанні завдань управління, зокрема економічною безпекою, комплексу сучасних методів управління, які відповідатимуть рівню складності задач.

Розглянуті характеристики системи є важливими методологічними джерелами для застосування методів пізнання організаційних систем у цілому та дослідження систем економічної безпеки нафтогазових підприємств зокрема.

Проте слід також розуміти, що ігнорування принципу системності в будь-яких процесах реформування незмінно призводить до кризи як керованої, так і керованої систем менеджменту, що породжує управлінський хаос здійснення реструктуризації вітчизняного нафтогазового комплексу та призводить до реальних загроз національній та енергетичній безпеці України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Реферативний огляд європейського права / За заг. ред. В.О. Зайчука ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2009. – Вип. 15. – 54 с.
2. Directive 2009/73/ EC of the European Parliament and of the council of 13 July 2009 “Concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC” (Text with EEA relevance) // Official Journal of the European Union. – 14.8.2009. – L 211/94. – 136.
3. Закон України «Про засади функціонування ринку природного газу» від 8.07.2010 р. № 2467-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 48. – Ст. 566 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2467-17>.
4. Розпорядження Кабміну «Про реорганізацію дочірніх компаній НАК «Нафтогаз України» від 13 червня 2012 р. № 360-р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/360-2012-%D1%80>.
5. Закон України «Про ринок природного газу» від 09.04.2015 р. № 329-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 27. – Ст. 234 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/628C4CEF5C1A3E77C2257E0B0047594B?OpenDocument>.
7. Овецька О.В. Управління економічною безпекою підприємства на кібернетичних засадах / О.В. Овецька // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку національної економіки» (12–13 лютого 2016 р.). – Запоріжжя : СІЕУ, 2016. – С. 45–48.
8. Овецька О.В. Управління економічною безпекою підприємства / О.В. Овецька // Сучасні технології підвищення ефективності управління галузевими і регіональними соціально-економічними системами : [монографія]. – Івано-Франківськ : ФНТУНГ, 2015. – С. 130–144.
9. Дудник І.М. Вступ до загальної теорії систем / І.М. Дудник. – К. : Кондор, 2009. – 205 с.
10. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ : [учеб. пособ.] / Ю.П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
11. Управління по зв'язках з громадськістю НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/DDF058F6412 F06C8C2257 F4900584C01? Open Document>.